

УДК 349.6:347

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА ОХОРОНА ТВАРИННОГО СВІТУ»

Камінська Олена Анатоліївна,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена з'ясуванню змісту та характерних ознак поняття «правова охорона тваринного світу». На підставі аналізу норм фауністичного законодавства та узагальнень здобутків учених-юристів зроблено висновок, що під правовою охороною тваринного світу доцільно розуміти систему правових норм, спрямованих на регулювання діяльності державних та недержавних суб'єктів, пов'язану із збереженням, раціональним використанням і відтворенням об'єктів тваринного світу, а також застосуванням санкцій до осіб, які не виконують вимог цих норм та заохочення осіб, що плідно здійснюють охорону фауни.

Аналіз фауністичного законодавства та юридичної літератури дав змогу виділити певні ознаки правової охорони тваринного світу: фауністичне законодавство має регулювати, перш за все, ті відносини, які складаються з приводу живих тварин, що перебувають у певному біологічному стані, у якому вони здатні до самопідтримання, самовідтворення та саморозвитку, а також характеризуються певною подразнюючістю та рухомістю, можливістю обміну із зовнішнім середовищем; правова охорона передбачає стан дикості тварин; інститут правової охорони тваринного світу є засобом збереження

форм власності, у яких можуть перебувати об'єкти тваринного світу (виключній власності народу України, державній, комунальній, приватній); правова охорона на ті або інші види (групи) тварин відноситься не тільки до наземних тварин, але й тих, які живуть у воді; правова охорона тваринного світу, розповсюджуючи свою дію на диких тварин, не ставиться у залежність від їх промислового значення або тих функцій, які ними виконуються; об'єктом охорони в Україні є тільки дикі тварини, що перебувають у межах її території або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; самостійному правовому регулюванню й охороні належать лише ті об'єкти тваринного світу, що є самостійними матеріальними об'єктами; правова охорона розповсюджується не тільки на самих тварин, але й на інші об'єкти тваринного світу.

Зазначено, що у наш час що правова охорона тваринного світу здійснюється у декількох напрямках, а саме: збереження генетичного фонду тваринних спільнот; охорони середовища, де мешкають тварини; організації раціонального користування об'єктами тваринного світу, регулювання чисельності тварин і їх відтворення. Такий широкий підхід законодавця до визначення терміну «тваринний світ» принципово відрізняє вітчизняні нормативні акти, присвячені охороні тваринного світу, від актів радянських часів та актів, які діють у деяких зарубіжних країнах.

Ключові слова: тваринний світ, правова охорона, фауністичне законодавство

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ПРАВОВАЯ ОХРАНА ЖИВОТНОГО МИРА»

Каминская Елена Анатольевна,

кандидат исторических наук, доцент,

доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
Херсон, Украина)

Статья посвящена выяснению содержания и характерных черт понятия «правовая охрана животного мира». На основании анализа норм фаунистического законодательства и обобщений достижений ученых-юристов сделан вывод, что под правовой охраной животного мира целесообразно понимать систему правовых норм, направленных на регулирование деятельности государственных и негосударственных субъектов, связанную с сохранением, рациональным использованием и воспроизводством объектов животного мира, а также применением санкций к лицам, которые не выполняют требований этих норм и поощрения лиц, плодотворно осуществляющих охрану фауны.

Анализ фаунистического законодательства и юридической литературы позволил выделить определенные признаки правовой охраны животного мира: фаунистическое законодательство должно регулировать, прежде всего, те отношения, которые складываются по поводу живых животных, находящихся в определенном биологическом состоянии, в котором они способны к самовоспроизведению и саморазвитию, а также характеризуются определенной возбудимостью и подвижностью, возможностью обмена с внешней средой; правовая охрана предполагает состояние дикости животных; институт правовой охраны животного мира является средством сохранения форм собственности, в которых могут находиться объекты животного мира (исключительной собственности народа Украины, государственной, коммунальной, частной); правовая охрана на те или

иные виды (группы) животных касается не только наземных животных, но и тех, которые живут в воде; правовая охрана животного мира, распространяя свое действие на диких животных, не зависит от их промышленного значения или тех функций, которые ими выполняются; объектом охраны в Украине являются дикие животные, находящиеся в пределах ее территории или принадлежащие к природным богатствам ее континентального шельфа и исключительной (морской) экономической зоны; самостоятельному правовому регулированию и охране подлежат только те объекты животного мира, которые являются самостоятельными материальными объектами; правовая охрана распространяется не только на самих животных, но и на другие объекты животного мира.

Отмечено, что в наше время правовая охрана животного мира осуществляется в нескольких направлениях, а именно: сохранение генетического фонда животных сообществ; охрана окружающей среды, где обитают животные; организация рационального пользования объектами животного мира, регулирование численности животных и их воспроизведения. Такой широкий подход законодателя к определению термина «животный мир» принципиально отличает отечественные нормативные акты, посвященные охране животного мира, от актов советских времен и актов, которые действуют в некоторых зарубежных странах.

Ключевые слова: животный мир, правовая охрана, фаунистическое законодательство.

PROBLEMS OF DECISION OF CONCEPT «LEGAL SAFEGUARD OF ANIMAL KINGDOM»

Kaminskaya Helena Anatoliyivna,
candidate historically sciences, assistant professor,
Associate Professor of department of common law and social humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article is sanctified to finding out of maintenance and characteristic signs of concept «legal safeguard of animal kingdom». On the basis of analysis of norms of faunistic legislation and generalizations of achievements of scientists-lawyers drawn conclusion, that under the legal safeguard of animal kingdom it is expedient to understand the system of the legal norms sent to adjusting of activity of state and non-state subjects, related to maintenance, rational use and recreation of objects of animal kingdom, and also by application of approvals to the persons, that does not execute the requirements of these norm and encouragement person, that fruitfully carry out guarding fauna.

The analysis of faunistic legislation and legal literature gave an opportunity to distinguish the certain signs of legal safeguard of animal kingdom: a faunistic legislation must regulate, foremost, those relations, that is folded concerning living animals, that are in the certain biological state, in that they are capable to self-support, reproduction and self-education, and also certain annoyance is characterized and movable, by possibility of exchange with an environment; a legal safeguard envisages the state of wildness of animals; an institute of legal safeguard of animal kingdom is the means of maintenance of patterns of ownership, there can be objects of animal kingdom (to exceptional property of people of Ukraine, state, communal, private) in that; a legal safeguard on those or other types (groups) of animals behaves not only to the surface animals but also those that live in water; the legal safeguard of animal kingdom, distributing operating on wild animals, does not belong from their commercial-size or those

functions that executed by them; the object of guard in Ukraine is only wild animals that are within the limits of her territory or belong to natural riches her continental shelf and exceptional (marine) economy zone; to self-legal adjusting and protection belong only that objects of animal kingdom, that is self-material objects; a legal safeguard spreads not only to the animals but also on other objects of animal kingdom.

It is marked that in our time that the legal safeguard of animal kingdom comes true in a few directions, namely: maintenance of genetic fund of animal associations; guard of environment, where animals live; organizations of the rational use by the objects of animal kingdom, adjusting of quantity of animals and their recreation. Such wide going of legislator near the decision of term «animal kingdom» fundamentally distinguishes the home normative acts sanctified to the guard of animal kingdom, from the acts of soviet times and acts that operate in some foreign countries.

Key words: animal kingdom, legal safeguard, faunistic legislation.

Постановка проблеми. Забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги є надзвичайно важливими проблемами глобального масштабу, тому охорона довкілля, особливо в умовах бурхливого розвитку промисловості, транспорту, сільського господарства, росту різноманітних матеріальних та культурних потреб суспільства стає однією з провідних функцій Української держави. Високий рівень суспільної потреби в цінних продуктах харчування, великий попит на них, зростання обсягів промислового виробництва, забруднення водойм, вирубка лісу, браконьєрство – все це призводить до зменшення ресурсів тваринного світу, зниження інтенсивності його природного відтворення.

Відповідно до Закону України «Про тваринний світ», охорона тваринного світу включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання об'єктів тваринного світу.

Разом з цим відмітимо, що серед усіх названих заходів охорони тваринного світу найбільшу увагу слід приділити правовій охороні, оскільки саме її норми визначають зміст і спрямованість усіх інших заходів, визначають процес взаємодії людини і природи. Тобто, нагальною потребою є визначення змісту терміну «правова охорона тваринного світу».

Питанням визначення поняття правової охорони тваринного світу займалися провідні вчені із загальної теорії держави та права, адміністративного, екологічного та інших галузей права, зокрема, Н.Р. Кобецька, В.К. Колпаков, В.І. Книш, В.В. Петров та ін. Однак, остаточного з'ясування і, тим паче, законодавчого закріплення досліджуваній термін так і не отримав.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України та узагальнень здобутків вчених-юристів визначити сутність та особливості правової охорони фауни. Мета дослідження передбачає виконання наступних завдань: вивчити тлумачення поняття

«правової охорони тваринного світу» подані вченими-юристами; виділити характерні ознаки цього терміну; з'ясувати зміст поняття «правовий захист» та його співвідношення з досліджуваним поняттям

Аналіз наукової літератури, присвяченої даному питанню, показує, що сьогодні існує чимало визначень згаданого вище терміна, що, з одного боку, свідчить про актуальність сформульованого завдання, а з іншого про відсутність єдності щодо його тлумачення.

Так, В.В. Петров під правовою охороною тваринного світу розуміє один із способів охорони тваринних спільнот, який полягає у виданні і застосуванні правових норм, спрямованих на збереження цілісності, багатоманітності природних спільнот тварин, їх раціональне використання та відтворення [1, с. 267].

Майже подібним чином цей термін визначається у колективній праці «Правова охорона навколишнього природного середовища у країнах Східної Європи», де під ним розуміється один із заходів вирішення завдань охорони тваринного світу, який полягає у виданні і застосуванні правових норм, спрямованих на збереження цілісності, багатоманітності природних спільнот тварин, їх раціональне використання і відтворення [2, с. 261-262].

На думку І.П. Лаптева, охорона тварин становить систему заходів із забезпечення їх благополучного існування на невизначено довгий час [3, с. 49].

Значно ширше тлумачать цей термін автори підручника «Правова охорона природи», розуміючи його як сукупність державних та громадських заходів, закріплених у законодавстві і спрямованих на охорону дикої фауни, раціональне використання мисливського фонду тварин і рибних запасів, відтворення промислових, рідкісних, зникаючих видів тварин як складової частини природи і ресурсу економічного розвитку суспільства і засобу виховного впливу. Вчені особливо наголошували на тому факті, що охорона тваринного світу не обмежується лише охороною дикої фауни у власному розумінні цього слова, а включає у себе також регулювання чисельності тварин, відтворення окремих їх видів, охорону того середовища, у якому вони існують [4, с. 197–198].

Для того, щоб визначити зміст поняття «правова охорона», необхідно з'ясувати її співвідношення з поняттям «правовий захист».

Аналіз юридичної літератури засвідчив, що категорія «захист» передбачає необхідність відновлення порушеного правопорядку або порушених прав, притягнення винної у таких порушеннях особи до юридичної відповідальності. Тобто, «охорона» розглядається як категорія більш загальна у порівнянні з категорією «захист» [5, с. 192; 6, с. 180].

На думку В.І. Книша, різниця між зазначеними термінами полягає у тому, що в охороні тваринного світу задіяний увесь правовий інструментар,

тобто уся сукупність закріплених у Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативних актах прийомів, методів, способів впливу на суспільні відносини з метою досягнення конкретного результату [7].

Отже, під правовою охороною тваринного світу доцільно розуміти систему правових норм, спрямованих на регулювання діяльності державних та недержавних суб'єктів, пов'язану із збереженням, раціональним використанням і відтворенням об'єктів тваринного світу, а також застосуванням санкцій до осіб, які не виконують вимог цих норм та заохочення осіб, що плідно здійснюють охорону фауни.

Говорячи про зміст терміну «охорона тваринного світу», не можна не звернути увагу також, що науковці і законодавець дещо по-різному підходять до його тлумачення. Правова наука до змісту правової або будь-якої іншої (економічної, технічної тощо) охорони включає заходи, що спрямовуються на вирішення трьох, відносно самостійних завдань: зберегти тваринний світ; забезпечити його раціональне використання; сприяти його відтворенню.

Подібний підхід, за твердженням деяких авторів, ґрунтується на законі про загальний взаємозв'язок та взаємообумовленість явищ і предметів у природі, відповідно до якого збереження, раціональне використання і відтворення тварин є взаємозв'язаними між собою явищами одного поняття «охорона тваринного світу».

І з цим, дійсно, важко не погодитися. Проте законодавець стоїть на дещо іншій позиції.

Вивчення Закону України «Про тваринний світ» показує, що у його тексті такі терміни як «охорона тваринного світу», «використання тваринного світу» і «відтворення тваринного світу» у деяких місцях (статті 1, 2) [8] вживаються не як поняття, що входять до змісту якоїсь більш широкої категорії, а як дефініції, кожна з яких уособлює цілком автономний вид діяльності. Пояснення цьому підходу можна знайти на сторінках юридичної літератури [4, с. 156].

Так, наприклад, на думку І.П. Лаптева, іноді є недоцільним включення до змісту терміну «охорона тварин» їх раціонального використання та відтворення, оскільки це призводить до розширеного тлумачення «охорони», що не завжди виправдано [3, с. 48–49].

Подібної точки зору, напевно, дотримується і законодавець, який в одних випадках розглядає названі вище терміни окремо, а в інших як складові частини охорони тваринного світу. Такий підхід, на нашу думку, дозволяє показати, що діяльність держави у названій сфері не обмежується лише суто охоронними заходами, а може виявлятися також і в інших формах: використання та відтворення тваринного світу, які, однак, як і охорона, спрямовуються на забезпечення існування об'єктів тваринного

світу.

Аналіз фауністичного законодавства та юридичної літератури дає змогу виділити певні ознаки правової охорони тваринного світу:

1. Фауністичне законодавство має регулювати, перш за все, ті відносини, які складаються з приводу живих тварин, що перебувають у певному біологічному стані, у якому вони здатні до самопідтримання, самовідтворення та саморозвитку, а також характеризуються певною подразнюючістю та рухомістю, можливістю обміну із зовнішнім середовищем.

2. Правова охорона передбачає стан дикості тварин. У тому ж випадку, коли тварини вилучаються з навколишнього природного середовища, автоматично відбувається їх індивідуалізація, яка, як наслідок, спричиняє і виникнення для конкретних осіб права власності на цю тварину у цивільно-правовому розумінні.

3. Інститут правової охорони тваринного світу засобом збереження форм власності, у яких згідно зі ст. 5 Закону України «Про тваринний світ» [8] можуть перебувати об'єкти тваринного світу (виключній власності народу України, державній, комунальній, приватній). Але, слід зауважити, що статті 7, 8 Закону [8] встановлюють можливість обмеження, припинення права власності на об'єкти тваринного світу, наприклад у випадку жорстокого поводження з ними тощо. У ч. 6 ст. 5 [8] передбачено, що об'єкти тваринного світу в Україні знаходяться під охороною держави незалежно від права власності на них [10, с. 235].

4. Правова охорона на ті або інші види (групи) тварин відноситься не тільки до наземних тварин, але й тих, які живуть у воді. Інакше кажучи, правова охорона розповсюджується виключно на природні запаси тварин, середовищем існування яких вода. Якщо, наприклад, риба виловлена або іншим способом добута, виділена з природного середовища, вона виключається зі складу рибних запасів, переходячи, як наслідок, під охорону законодавства про власність [11, с. 12].

5. Правова охорона тваринного світу, розповсюджуючи свою дію на диких тварин, не ставиться у залежність від їх промислового значення або тих функцій, які ними виконуються. Сучасне законодавство про тваринний світ відмовилося від поділу тварин на корисних і шкідливих (окрім, зрозуміло, тварин-паразитів), вважаючи, що в екологічному відношенні усі тварини є корисними, оскільки вони виступають ланками у природному ланцюгу обміну речовин та енергії. З цієї точки зору, лось може виявитися шкідливим для навколишньої природи, якщо його чисельність перевищує допустимі розміри, а вовк, навпаки, корисним у межах оптимальної кількості, бо він сприяє покращенню природного відбору тварин та санітарного стану лісу [1, с. 268].

Крім того, за прикладом правового регулювання інших природних об'єктів та їх ресурсів ст. 4 Закону України «Про тваринний світ» [8] виділяє перелік об'єктів тваринного світу, що належать до природних ресурсів загальнодержавного значення: дикі тварини, як перебувають у стані природної волі у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; інші об'єкти тваринного світу, на які поширюється дія цього Закону і які перебувають у державній власності; об'єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку набуті у комунальну або приватну власність і визнані об'єктами загальнодержавного значення.

Однак, на відміну від інших поресурсових кодексів, чіткого поділу на природні ресурси загальнодержавного і місцевого значення Закон України «Про тваринний світ» [8] не містить.

6. Об'єктом охорони в Україні є тільки дикі тварини, що перебувають у межах її території або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Об'єкти тваринного світу (птахи, звіри) рухливі, а тому можуть переміщатись у просторі, покидаючи чи навпаки проникаючи на територію України.

Щодо правового режиму приналежності об'єктів тваринного світу слід звернути увагу на наступне. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про тваринний світ» [8] об'єкти тваринного світу, які перебувають у стані природної волі і знаходяться у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, є об'єктами права власності Українського народу. Разом з тим, відповідно до ст. 4 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» [12] Україна має суверенні права щодо розвідки, розробки і збереження природних ресурсів (зокрема, живих). Це підтверджується і визнаними міжнародними нормами, а тому поширення права власності Українського народу на ці об'єкти не відповідає спеціальному регулюванню даного виду відносин;

7. Самостійному правовому регулюванню й охороні належать лише ті об'єкти тваринного світу, що є самостійними матеріальними об'єктами. Наприклад, не самостійним об'єктом охорони є мікроорганізми, які є невід'ємною частиною ґрунтів. Вони не можуть бути відокремлені від ґрунту, не можуть бути індивідуалізовані, а відповідно і не складають самостійного об'єкта регулювання законодавства про тваринний світ.

8. Правова охорона розповсюджується не тільки на самих тварин, але й на інші об'єкти тваринного світу: частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск, тощо); залишки викопних тварин; нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин. Крім цього, об'єктами тваринного світу визнаються

також і місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, інші території, що є середовищем перебування об'єктів тваринного світу [10, с. 236].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що правова охорона тваринного світу здійснюється у декількох напрямках, а саме: збереження генетичного фонду тваринних спільнот; охорони середовища, де мешкають тварини; організації раціонального користування об'єктами тваринного світу, регулювання чисельності тварин і їх відтворення [9, с. 158].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що під правовою охороною тваринного світу доцільно розуміти систему правових норм, спрямованих на регулювання діяльності державних та недержавних суб'єктів, пов'язану із збереженням, раціональним використанням і відтворенням об'єктів тваринного світу, а також застосуванням санкцій до осіб, які не виконують вимог цих норм та заохочення осіб, що плідно здійснюють охорону фауни.

У наш час під охороною закону перебувають не тільки дикі тварини, але й середовище, у якому вони існують, а також продукти їх життєдіяльності. Такий широкий підхід законодавця до визначення терміна «тваринний світ» принципово відрізняє вітчизняні нормативні акти, присвячені охороні тваринного світу, від актів радянських часів та актів, які діють у деяких зарубіжних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР : учебник / В.В. Петров. – М. : Юрид. лит., 1984. – 384 с.
2. Правовая охрана окружающей природной среды в странах Восточной Европы : учеб. пособие [для вузов] / [Т. Лялев, С. Кушлев, М. Шювегеш и др.] ; под ред. В.В. Петрова. – М. : Высш. шк., 1990. – 368 с.
3. Лаптев И.П. Охрана и рациональное использование наземных животных : курс лекций / И.П. Лаптев. – Томск : Том. гос. ун-т, 1981. – 102 с.
4. Правовая охрана природы / под ред. В.В. Петрова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 312 с.
5. Малеин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР. – М. : Юрид. лит., 1981. – 216 с.
6. Алексеев С.С. Общая теория права : Курс в двух томах. – М. : Юрид. лит. Т. 1, 1981. – 359 с.
7. Книш В.І. До розуміння сутності та особливостей адміністративно-правової охорони тваринного світу / В.І. Книш. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/35578/%CA>
8. Закон України «Про тваринний світ»: за станом на 09.05.2015 р.

/ Верховна Рада України від 13.12.2001 р. № 2894-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.

9. Книш В.І. Щодо поняття правової охорони об'єктів тваринного світу / В.І. Книш // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 153-158.

10. Кобецька Н.Р. Екологічне право України : навч. посіб. / Н.Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.

11. Колбасов О.С. Природа как объект правовой охраны // Правовые вопросы охраны природы. – М., 1963. – С. 5-16.

12. Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» : за станом на 09.12.2012 р. / Верховна Рада України від 16.05.1995 р. № 162/95-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр>.